

ТЕМАТИЧНИЙ ЗВІТ

Гендерні аспекти моніторингової діяльності СММ

1 січня 2017 року — 1 листопада 2018 року

Грудень 2018

Зміст

КОРОТКИЙ ВИКЛАД	- 2 -
ВСТУП.....	- 3 -
1. Інтеграція гендерного аспекту в діяльності СММ.....	- 4 -
2. Участь жінок у мирних переговорах і налагодженні діалогу на місцях	- 7 -
3. Участь жінок у політичному житті на місцевому рівні і вплив конфлікту.....	- 9 -
4. Гендерний аспект щодо прийому, утримання та реінтеграції тих, хто проходить військову службу або перебуває у складі збройних формувань	- 12 -
5. Пов'язані з конфліктом тенденції щодо гендерно зумовленого насильства....	- 15 -
6. Пов'язані з конфліктом тенденції щодо торгівлі людьми	- 20 -
7. Мітинги на підтримку гендерної рівності і спротив.....	- 22 -
ЗАКЛЮЧНІ СПОСТЕРЕЖЕННЯ	- 24 -

КОРОТКИЙ ВИКЛАД

Попри сувору дійсність, яка є наслідком кризи в Україні та навколо неї, жінки і далі відіграють дуже активну роль у здійсненні заходів, спрямованих на досягнення соціальної згуртованості на місцевому рівні, а також у діяльності громадянського суспільства в Україні, зокрема виступаючи на захист прав людини. СММ продовжувала спостерігати за ініціативами, що їх втілювали жінки та жіночі групи на рівні громад, зокрема ті, які пов'язані з налагодженням діалогу та миротворчою діяльністю. За спостереженнями Місії, жіночі мережі відіграють важливу роль у забезпеченні доступу до гуманітарної допомоги, а також до навчальних та медичних закладів з обох боків лінії зіткнення.

Водночас жінки досі залишаються недостатньо представленими у процесах прийняття рішень у політичній та безпековій сферах. Серед визначених перешкод зазначалися традиційні погляди на роль жінок, а також нерівний розподіл економічних ресурсів. У той час як деякі співрозмовники висловили занепокоєння тим, що досягнення жінок в політичній діяльності на місцевому рівні досі залишаються непоміченими, а також зазначили недостатність впровадження політики гендерної рівності для вирішення більш системних проблем, обрані на місцях посадовці в різних регіонах в цілому підтримували тенденцію до збільшення участі жінок у політичній діяльності. Деякі жіночі організації також висловили зацікавленість у пошуку шляхів для покращення зв'язку між платформами для діалогу на місцевому рівні та ініціативами з налагодження діалогу та миротворчої діяльності на вищому рівні, а також для забезпечення належної взаємодії.

У Збройних силах України (ЗСУ) відбулися суттєві зміни щодо рівноправного ставлення. Були скасовані кілька дискримінаційних положень, які здебільшого впливали на жінок. Попри законодавчі зміни, жінки в лавах ЗСУ або жінки-ветерани ділилися досвідом щодо випадків надзвичайно високого рівня опіки або надто вимогливого ставлення до них з боку їхніх колег-чоловіків. Цей звіт також проливає світло на деякі відмінності у досвіді, з якими стикаються ветерани та ветеранки, а також торкається порушеної проблеми щодо доступності послуг для колишніх членів збройних формувань у невідконтрольних урядові районах.

СММ спостерігала за пов'язаними з конфліктом тенденціями щодо гендерно зумовленого насильства та торгівлі людьми. До поліції та працівників у сфері охорони здоров'я надходить лише частина інформації через побоювання стигматизації або небажання ще більше нашкодити собі, що надзвичайно сильно ускладнює процес збору інформації з цих питань. Проте Місії вдалося визначити, що через конфлікт підвищилися ризики та поширеність, зокрема гендерно зумовленого насильства, що також позначається на внутрішньо переміщених особах (ВПО), у тому числі тих, які проживають у центрах компактного проживання в невідконтрольних урядові районах. Конфлікт також вплинув на доступність послуг для постраждалих.

Місія здійснювала моніторинг різних зібрань і мітингів, які проводилися на підтримку гендерної рівності в різних підконтрольних урядові районах України. У декількох випадках спостерігачі СММ бачили, як члени радикальних груп залякували учасників заходів, що проводилися на підтримку прав жінок та/або прав лесбійок, геїв, бісексуалів, трансгендерних людей, інтерсексуалів і квір-осіб (ЛГБТК). Що стосується невідконтрольних урядові районів, спостерігачі отримали відомості про

запровадження заходів для дедалі більшого обмеження можливостей і прав для свободи вираження і зібрання, зокрема щодо прав ЛГБТІК.

У березні 2018 року СММ ухвалила План дій із підтримки гендерної рівності (ПДГР), який має на меті посилити сприяння Місії у забезпеченні дотримання прийнятих у рамках ОБСЄ зобов'язань щодо гендерної рівності завдяки систематичному впровадженню комплексного гендерного підходу в усій діяльності СММ. Координатори з гендерних питань (КГП) СММ продовжували проводити тренінги для персоналу Місії, а також інформаційно-просвітницькі заходи для широкого загалу у сфері гендерної рівності, миру та безпеки.

ВСТУП

Відповідно до [мандата](#) Місії і прийнятих у рамках ОБСЄ зобов'язань, а також з огляду на те, що наявна гендерна нерівність часто посилюється під час конфліктів, СММ інтегрує гендерний аспект у свою діяльність з моніторингу і звітування. Місія вважає вкрай важливим здійснювати моніторинг і звітування з урахуванням гендерних аспектів задля кращого розуміння проблем захисту, з якими стикаються жінки, чоловіки, хлопчики та дівчата, а також задля сприяння їхній конструктивній участі у втіленні ініціатив із налагодження діалогу і розбудови миру. Процеси запобігання, урегулювання та розв'язання конфліктів є дієвими лише тоді, коли роль у реалізації цих процесів відводять як чоловікам, так і жінкам.

На базі першого тематичного звіту про гендерні аспекти моніторингу СММ¹ у цьому звіті надається нова інформація про результати спостережень СММ щодо таких тем, як залучення жінок до ініціатив із налагодження діалогу на місцевому рівні і вплив конфлікту на участь жінок у політичному житті. Увагу у звіті також зосереджено на гендерних аспектах комплектування особовим складом, умов продовження служби та реінтеграції тих, хто проходив військову службу. Понад те, у цьому звіті висвітлено конкретні питання захисту у сфері гендерно зумовленого насильства і торгівлі людьми, у світлі пов'язаних із конфліктом тенденцій. І, нарешті, у звіті подані результати спостережень СММ щодо реалізації ініціатив із забезпечення гендерної рівності, а також щодо проведення мітингів і зібрань.

Звіт підготовлено на основі відомостей, зібраних патрулями СММ під час моніторингу в період із січня 2017 року до листопада 2018 року. Він містить результати безпосередніх спостережень та обговорень в експертних групах, а також результати (напівстандартизованих) опитувань відповідних співрозмовників по всій Україні, включно з невідконтрольними урядові районами. Однак СММ і далі фіксувала значні обмеження можливостей для свободи висловлювання в невідконтрольних урядові районах. Пам'ятаючи про принцип «не зашкодити», спроможність СММ здійснювати моніторинг і сприяти дотриманню прав людини та основних свобод і налагоджувати контакти з представниками громадянського суспільства і місцевим населенням у невідконтрольних урядові районах залишалася обмеженою.

¹ Гендерні аспекти моніторингу СММ: Звіт про досягнення за один рік роботи, червень 2015 року, який можна завантажити за посиланням: <https://www.osce.org/uk/ukraine-smm/204396?download=true>

1. Інтеграція гендерного аспекту в діяльності СММ

СММ визнає, що підтримка рівних прав жінок і чоловіків є істотно важливою для забезпечення миру, сталої демократії й економічного розвитку². СММ розробила внутрішній ПДГР, який має на меті посилити сприяння Місії у забезпеченні дотримання прийнятих у рамках ОБСЄ зобов'язань щодо гендерної рівності завдяки систематичному впровадженню комплексного гендерного підходу в усій діяльності СММ, а також через створення робочого середовища, де чоловіки та жінки користуються однаковими правами, ресурсами і можливостями та можуть рівноправно долучатися до виконання доручених Місії завдань³. Основними чотирма визначеними результатами роботи, що пов'язані з відповідною сукупністю видів діяльності та показників для вимірювання ефективності, є такі:

- 1) гендерний аспект інтегровано в усі види діяльності Місії, зокрема на всіх етапах здійснення моніторингу і звітування, що сприяє ґрунтовнішому розумінню безпекових, соціально-економічних та політичних аспектів у відповідних сферах діяльності;
- 2) координація та взаємодія з національними та міжнародними зацікавленими особами з питань гендерної рівності, зокрема з представниками громадянського суспільства, є усталеною практикою, яка уможливорює ефективний обмін інформацією та перенаправлення звернень про допомогу;
- 3) Місія покращила гендерний баланс в усіх сферах та на всіх рівнях СММ і активно підтримувала рівні можливості для чоловіків та жінок у професійному робочому середовищі, де з повагою ставляться до різноманіття;
- 4) Місія забезпечує регулярне проведення оцінки для визначення досягнутих успіхів, найкращих напрацювань та невирішених проблем у ході виконання ПДГР.

Відділ із гендерних питань і координатори

Для покращення комплексного гендерного підходу, який повинен запроваджуватися по всій Місії, була розроблена структура експертів із гендерних питань. Станом на серпень 2018 року вона включає старшого радника з гендерних питань та двох спеціалістів із гендерних питань (один у Києві й один у Краматорську). Старший радник із гендерних питань, підзвітний безпосередньо Голові Місії, бере участь у засіданнях вищого керівництва СММ, а отже може напряму на найвищому рівні стратегічного планування і ухвалення рішень висувати пропозиції та давати поради щодо комплексного гендерного підходу. Старший радник із гендерних питань представляє Місію на низці зовнішніх координаційних форумів, відповідає за проведення ознайомлювального інструктажу для нових співробітників, а також залучений до запровадження спеціалізованих навчальних ініціатив. А, власне, мережа з 13 координаторів СММ із гендерних питань надає підтримку Відділу з гендерних питань у різних моніторингових командах (МК) по всій Україні.

² План дій ОБСЄ з підтримки гендерної рівності (2004 р.), План дій ОБСЄ з протидії торгівлі людьми (2003 р.) і низка рішень Ради міністрів ОБСЄ, зокрема щодо участі жінок у врегулюванні конфліктів.

³ На основі консультацій, проведених в Місії на всіх рівнях, які відбувалися в період із вересня 2017 до лютого 2018 р. Сам ПДГР був ухвалений Головою Місії у березні 2018 р.

КГП було обрано з-посеред спостерігачів, і ця мережа включає чоловіків та жінок, хоча серед КГП чоловіки наразі представлені недостатньо⁴. Вони надають поради та підтримку своїм колегам для забезпечення того, щоб у звітах та діяльності Місії враховувалися внесок та інтереси чоловіків і жінок, хлопчиків та дівчат. КГП також проводять спеціальні патрулювання для збору інформації про теми, висвітлені в цьому звіті, а також забезпечують взаємодію між конкретною командою або представництвом та місцевими громадськими організаціями чи відповідними державними органами у сфері гендерної рівності та, зокрема, з питань захисту. Понад те, КГП відіграють важливу роль у підтримці та проведенні тренінгів з гендерної тематики для колег, які працюють на місцях, що іноді відбувається у співпраці з зовнішніми зацікавленими особами, як-от міжнародними громадськими організаціями⁵.

Два рази на рік відбувається Координаційна нарада КГП СММ із гендерних питань для обговорення відповідних подій в Україні, на якій також заслуховують доповіді від зовнішніх експертів, як-от «Жінки ООН» і місцеві громадські організації, та особливу увагу приділяють невирішеним питанням, що стосуються запровадження ПДГР. Через почасті високі показники плинності кадрів у Місії загалом існує певна проблема з нарощення інституційної спроможності мережі КГП і її фахової спеціалізації, що потребує постійної уваги. Ще однією проблемою є те, що співрозмовники СММ часто не можуть надати дані з розбивкою за віком та статевою ознакою. Це, наприклад, стосується даних про внутрішньо переміщених осіб (ВПО), про осіб, які перетинають контрольні пункти в'їзду-виїзду (КППВВ), а також даних про заявки на отримання безоплатної юридичної допомоги. У свою чергу це негативно позначається на можливостях проведення гендерно-чутливого аналізу.

Рівне представництво жінок і чоловіків

Спостерігачі СММ часто говорять про додаткову користь від змішаних команд і розповідали про свій досвід, наприклад, коли місцеві мирні жителі просили поділитися їх занепокоєннями, зокрема і щодо прав людини, з жінками-спостерігачами. Протягом звітнього періоду, жінки були представлені майже в усіх командах та підрозділах, але їх недостатнє представництво на різних рівнях по всій Місії залишається очевидним. У своїй публікації за 2015 рік СММ повідомляла про невелику частку жінок серед спостерігачів Місії (19%). Однак ця кількість ще зменшилася до 15% (станом на січень 2017 р.), після чого знову збільшилася до 19% (станом на 31 жовтня 2018 р.). Щодо вищого керівництва та керівництва на місцях можна спостерігати невеличке зменшення частки жінок у загальному представництві протягом звітнього періоду: з 28% до 25% у головному офісі в Києві та з 26% до 21% на керівних посадах на місцях. З огляду на те, що Місія залежить від того, що на прикомандировані посади призначення здійснюються державами-учасницями, що становить 97% всіх міжнародних співробітників Місії, існує менше можливостей для впливу на рівне представництво чоловіків і жінок, якщо порівнювати з організаціями, де застосовуються інші моделі кадрового забезпечення. На противагу цьому, місцеві співробітники наймаються за контрактами і серед працівників цієї категорії наразі підтримується гендерний баланс, тобто 50 на 50.

⁴ Наразі в Місії працюють десять жінок та три чоловіки на посадах КГП.

⁵ Наприклад, двічі протягом звітнього періоду в Маріуполі Міжнародний медичний корпус проводив навчальні курси для спостерігачів СММ на тему розуміння гендерно зумовленого насильства.

Місія вживає заходів для поліпшення рівного представництва чоловіків та жінок серед своїх співробітників. Наразі до таких заходів з боку СММ належать: забезпечення участі жінок і чоловіків у складі комісій для проведення співбесід на працевлаштування; забезпечення того, що в оголошеннях про працевлаштування вжито мову з урахуванням гендерних аспектів, а в деяких випадках такі оголошення спеціально заохочують жінок подавати заяву на роботу в Місії; ретельний моніторинг призначення кандидатів-жінок на керівні посади, причому вжито додаткових заходів, коли СММ може подовжити граничні строки подачі заявок, якщо серед пропонованих кандидатів є або лише чоловіки, або лише жінки; а також проведення вебінару на тему «Інформаційно-просвітницька кампанія для спостерігачів» з акцентом на привертання уваги кандидатів-жінок. І насамкінець під час процесу відбору всіх кандидатів перевіряють на знання гендерних аспектів у рамках комплексного підходу.

Інформаційно-просвітницька діяльність

Місія регулярно проводила інформаційно-просвітницькі заходи з особливим наголосом на гендерній рівності, виконанні Резолюції Ради Безпеки ООН № 1325⁶ і боротьбі з торгівлею людьми в умовах конфлікту.

Наприклад, протягом звітного періоду СММ організувала вісім ОБСЄ Cafés на тему або «Жінки. Мир. Безпека», або «Зупинимо гендерно зумовлене насильство» по всій Україні. За оцінкою, у цих заходах взяли участь загалом 400 чоловіків і жінок⁷. Ці інформаційно-просвітницькі заходи, які активно проводилися під час всесвітньої кампанії «16 днів активізму проти гендерно зумовленого насильства» (з 25 листопада до 10 грудня 2017 р.) і Міжнародного жіночого дня (8 березня), давали можливість об'єднати різних зацікавлених осіб, зокрема представників ООН⁸, громадських організацій, посадовців урядових та правоохоронних органів задля сприяння налагодженню діалогу з актуальної проблематики і надання відповідей на запитання громадськості.

(ОБСЄ Café на тему «Жінки. Мир. Безпека» у Луцьку під час всесвітньої кампанії «16 днів активізму проти насильства щодо жінок» у 2017 році)

⁶ Резолюція Ради Безпеки ООН № 1325 «Жінки. Мир. Безпека», ухвалена Радою Безпеки на її 4213-му засіданні, 31 жовтня 2000 р.: [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1325\(2000\)&Lang=R](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1325(2000)&Lang=R)

⁷ Кількість жінок переважає кількість чоловіків у співвідношенні в середньому 80 до 20% (відвідувачі жінки/чоловіки).

⁸ Для проведення таких ОБСЄ-Cafés СММ співпрацювала зокрема з УВКПЛ, а також з Фондом ООН у галузі народонаселення.

2. Участь жінок у мирних переговорах і налагодженні діалогу на місцях

Плани дій із виконання Резолюції «Жінки. Мир. Безпека»

Україна ухвалила свій Національний план дій із виконання Резолюції РБ ООН № 1325 («Жінки. Мир. Безпека») на початку 2016 року з метою усунути перешкоди, які стоять на заваді повноцінній участі жінок в усьому, що стосується питань миру і безпеки, зокрема у переговорах та розв'язанні конфліктів⁹. СММ регулярно контактує з обласними державними адміністраціями (ОДА) щодо розробки і впровадження регіональних планів дій (РПД) з виконання Резолюції РБ ООН № 1325. Таке завдання було покладене на ОДА Кабінетом Міністрів України. СММ отримувала оновлену інформацію від обласних управлінь соціального захисту (УСЗ), поліції та місцевих громадських організацій, залучених у процес визначення пріоритетних напрямків і запровадження регіональних планів дій, розрахованих на один або кілька років. Крім регіональних планів дій СММ також отримала інформацію від місцевих співрозмовників про невелику кількість планів дій на рівні міст, як, наприклад, план дій у Золотоноші, головними дієвими особами та авторками якого є місцеві жінки — члени міськради та/або громадські активістки¹.

За результатами зустрічей зі згаданими співрозмовниками майже в усіх областях України (підконтрольних урядові районах) СММ спостерігала різні ситуації щодо РПД залежно від областіⁱⁱ. По-перше, у деяких регіонах ніколи не ухвалювали РПД, як-от Донецька область (підконтрольні урядові райони)ⁱⁱⁱ. У деяких областях виділено окремий бюджет для впровадження РПД, тоді як в інших регіонах такого бюджету немає. У деяких областях, як-от Одеська, Тернопільська та Луганська (підконтрольні урядові райони) області, представники громадянського суспільства були активно залучені до процесу формування і подальшого впровадження РПД, тоді як в інших областях представники громадянського суспільства розповідали СММ про те, що вони або не нічого не знали про ці процеси, або не були залучені до процесів розробки та впровадження.

Співрозмовники зауважили, що «локалізація» Резолюції РБ ООН № 1325 може дати неабиякі можливості для зміцнення ролі жінок в процесах запобігання та розв'язання конфліктів. Однак вони також зазначали недостатнє розуміння суті Резолюції РБ ООН № 1325 на рівні ОДА, високе навантаження в УСЗ, той факт, що РПД здебільшого є простими копіями Національного плану дій України з виконання Резолюції РБ ООН № 1325, а кілька РПД майже винятково розглядали питання захисту, особливо щодо домашнього насильства, тоді як меншою мірою торкалися питань зміцнення миру, безпеки та рівної участі. Співрозмовники також підкреслили важливість залучення постраждалих від конфлікту груп, як-от ВПО, до обговорень щодо формування та впровадження РПД.

⁹ Національний план дій України з виконання Резолюції РБ ООН № 1325 був переглянутий, і 5 вересня 2018 року Кабінет Міністрів України ухвалив оновлену редакцію. План дії включає такі ключові напрямки: активізація діяльності обласних міжвідомчих координаційних рад щодо запобігання домашньому насильству та боротьби з торгівлею людьми; забезпечення відповідного реагування на випадки гендерно зумовленого насильства в зоні АТО та в районах з великою кількістю ВПО; навчальні курси для особового складу збройних сил та правоохоронних органів з питань боротьби проти сексуального насильства в умовах конфлікту; залучення більшої кількості жінок в миротворчих місіях тощо.

У листопаді 2017 року за підтримки СММ було проведено практичний семінар Управління ОБСЄ з гендерних питань для 20 учасників з п'яти областей¹⁰, під час якого вони аналізували перешкоди, які стоять на заваді участі жінок у втіленні ініціатив зі становлення миру і безпеки в їхніх областях, а також оцінювали ефективність РПД та спроможність розробити такі плани у найближчому майбутньому. Серед учасників семінару були представники обласних адміністрацій, управлінь національної поліції та громадянського суспільства^{iv}.

Діяльність жінок із налагодження діалогу на місцевому рівні і в миротворчому процесі

Хоча жінки недостатньо представлені на вищих рівнях, вони, однак, відігравали значну роль на рівні громад у пошуку конкретних рішень проблем та питань, пов'язаних із конфліктом. СММ проводила регулярні зустрічі з жінками-активістами та членами громад на місцевому рівні з обох боків лінії зіткнення, і спостерігачі бачили жінок, які відіграють активну роль у зниженні напруження та мінімізації спричинених конфліктом соціальних проблем, зокрема проблем у галузі охорони здоров'я та освіти на рівні громад. Жінки добре представлені у громадському секторі України, зокрема у сфері захисту прав людини. Кілька обраних на місцевому рівні посадовців у підконтрольних урядові районах підкреслили роль жінок як миротворців і наголосили на їхньому потенціалі щодо ефективного розв'язання конфлікту^v. Понад те, представниці громадянського суспільства неодноразово зазначали СММ про свою активну позицію та зацікавленість у розширенні участі жінок у переговорному процесі в Мінську, зокрема у переговорах із безпекових питань.

СММ отримала інформацію про різні заходи, що їх втілювали жінки та жіночі групи на рівні громад, зокрема заходи з налагодження діалогу та миротворчої діяльності. Наприклад, представниці різних організацій «матерів солдат» розповідали СММ про їхню інформаційно-роботу по обидва боки лінії зіткнення, а також про їхню готовність долучитися до офіційних мирних переговорів та обміну утримуваними особами, переважно для того, щоб знайти своїх зниклих синів^{vi}. Жінки в населеному пункті, розташованому поблизу лінії зіткнення в Донецькій області, неодноразово закликали сторони за посередництва СММ забезпечити безпечний доступ і прохід через лінію зіткнення, щоб вони могли відвідати місцевий цвинтар на великодні свята. Однак домовленості щодо локального режиму припинення вогню не було досягнуто, і ця ділянка залишається щільно замінованою^{vii}.

Неодноразово СММ зустрічалася з групою жінок в підконтрольному урядові районі Луганської області, які поділилися своїм досвідом, коли вони успішно провели переговори і посприяли проведенню ремонту газопроводу у своїх громадах після того, як упродовж 10 місяців активно працювали з органами місцевої влади й особами, що приймають рішення на державному рівні^{viii}. Можна навести інші приклади того, коли місцеві жінки об'єднували свої зусилля і, наприклад, мобілізували членів громади на акції протесту проти військової діяльності, яка відбувалася поблизу житлових районів^{ix}.

Щодо зв'язку між мирними ініціативами на місцевому і вищому рівнях, жіночі організації продемонстрували зацікавленість у пошуку шляхів до створення тіснішої

¹⁰ Із Дніпропетровської, Одеської та Волинської областей, а також із підконтрольних урядові районів Донецької та Луганської областей.

взаємодії^x. СММ взаємодіяла з жінками, залученими до втілення ініціатив з налагодження діалогу, включно з тими, які реалізуються через лінію зіткнення, та, для прикладу, ознайомила жінок із положеннями мандата Місії та результатами роботи щодо сприяння веденню діалогу. Водночас деякі представниці громадянського суспільства та інші окремі співрозмовники висловили зауваження, що ініціативи з налагодження діалогу через лінію зіткнення можуть бути небезпечними для їхніх учасників^{xi}, а також можуть зазнавати маніпулювання, а тому необов'язково будуть на користь жінкам, миру та безпеці^{xii}.

3. Участь жінок у політичному житті на місцевому рівні і вплив конфлікту

Загалом СММ зауважила, що представництво і участь жінок у законодавчих гілках влади на місцевому рівні залишаються низькими. Попри наявну 30% гендерну квоту для виборчих партійних списків, визначену в Законі України «Про місцеві вибори» від 14 липня 2015 року, частка жінок становить менше 30 відсотків в обласних, міських та районних радах, причому рівень участі є найбільшим на рівні районів і найнижчим на рівні областей^{xiii}. Водночас, за спостереженнями, в адміністративних підрозділах серед працівників часто переважають жінки.

Співрозмовники СММ на місцевому рівні регулярно посилаються на кількох жінок – народних депутатів України, які утворили міжфракційне об'єднання «Рівні можливості», що на державному рівні підтримує питання гендерної рівності. Члени цього об'єднання висловлюються на користь ініціатив громадянського суспільства. Наприклад, вони підтримали нещодавній мітинг біля Верховної Ради України, на якому жінки з різних областей України зібралися на підтримку включення 50-відсоткової гендерної квоти в майбутнє виборче законодавство^{xiv}.

Досягнуті успіхи і неусунені перешкоди

Протягом червня та липня 2018 року співробітники Місії зустрілися з 98 місцевими виборними посадовцями¹¹ по всій Україні (за винятком районів, що не контролюються урядом) для обговорення подій щодо рівноправної участі в політичному житті на місцевому рівні і щодо того, яким чином на це впливає конфлікт^{xv}. Більшість виборних посадовців, особливо жінок, пояснювали, що збільшення участі жінок в політичному житті за останні роки зумовлена запровадженням зазначеної вище 30% гендерної квоти для виборчих партійних списків. Деякі депутатки зазначали цю квоту як власну мотивацію для участі у виборах на посади в радах. Попри загалом позитивну реакцію на цю квоту, кілька співрозмовників заявили про брак механізмів забезпечення її реалізації і критикували неспроможність партій активно визначати і навчати лідерів-жінок. Інші стверджували, що квота не виконує свого завдання, оскільки висуває «некваліфікованих» жінок-депутатів, таким чином, надаючи ще більше можливостей чоловікам у процесі прийняття рішень. Деякі депутатки додали, що зміна ставлення, процес децентралізації і щодалі більше визнання їхньої роботи є додатковими підставами для їхньої більшої участі в політичній діяльності.

¹¹ Співрозмовники (серед яких 65 жінок і 33 чоловіки) представляли 23 різні партії, однак при цьому більшість місцевих виборних посадовців вказувала на те, що вони не пов'язані з жодною партією. Більшість співрозмовників вели активну діяльність на муніципальному рівні, а затим ішли представники громад і депутати на рівні районів. Співробітники СММ також зустрічалися з представниками сільських і селищних рад.

Виборні посадовці окреслили п'ять основних перешкод для рівноправної участі чоловіків та жінок у політичній діяльності на місцевому рівні. По-перше, 40% відповідей, наданих як жінками, так і чоловіками, свідчать, що «традиційні погляди», включаючи баланс між сім'єю і роботою і брак підтримки з боку партнерів і членів родин, є головною перешкодою для рівноправної участі жінок у політичній діяльності на місцевому рівні. За повідомленнями, жінок вважали в першу чергу матерями, «вихованими для вирощування дітей» замість того, щоб вести активне політичне життя, водночас респонденти також зазначали, що чоловіки в сільських районах іноді менш активно беруть участь у політичному житті через те, що вони є основними годувальниками сімей і лівова частка їхнього часу іде на сільськогосподарську діяльність або вони змушені їхати до великих міст у надії знайти роботу з більшою зарплатнею.

По-друге, це нерівний розподіл економічних ресурсів та можливостей; вони стверджували, що жінкам набагато важче проводити дорогі виборчі кампанії і займати неоплачувані посади в радах з огляду на брак економічної захищеності та нестачу дитячих закладів. По-третє, кілька співрозмовників зазначили, що впливові гравці на економічній та політичній аренах і далі впливають на доступ до політичних посад, а жінки неохоче залучаються до політичного життя, оскільки вважають це «брудною справою». Учетверте, невелика кількість депутаток зазначила про випадки дискримінації та прояву сексизму на робочому місці (включаючи вживання образливої лексики та нечемну поведінку щодо колег-жінок) як на перешкоду, яка потенційно знеохочує жінок займати політичні посади і залишатися на них. Зрештою, досить велика кількість вибраних посадовців, здебільшого чоловіків, стверджували, що немає перешкод для рівноправної участі чоловіків і жінок в політичній діяльності на місцевому рівні¹².

Вплив конфлікту

На запитання щодо впливу конфлікту на участь чоловіків і жінок в місцевій політичній діяльності кілька вибраних посадовців, членів політичних партій, а також представників громадських організацій повідомили, що жінки стали активнішими в місцевих громадах, особливо, що стосується соціальних і гуманітарних питань, а також питань молоді, але не обов'язково в політиці. Хоча у той же час члени міської ради одного з містечок Житомирської області розповіли спостерігачам, що внаслідок конфлікту кілька жінок брали участь у перегонах на політичну посаду, для того, щоб виконувати роботу своїх чоловіків (колишніх депутатів) після того, як останніх мобілізували на військову службу на сході України.

Жінка, яка обіймає виборну посаду у Вугледарі (Донецька область, підконтрольний урядові район) зауважила, що мотивом для її участі у виборах на посаду в місцевій раді став вплив конфлікту на ситуацію у її місті, зокрема наплив ВПО. Жінка, обрана до місцевої ради у Великій Новосілці (Донецька область, підконтрольний урядові район) повідомила, що брала участь у виборах, оскільки хотіла «запобігти тому, щоб сепаратисти захопили владу».

¹² Утім, ретельніший аналіз тверджень респондентів виявив необізнаність з самою суттю пов'язаних з гендером перешкод, коли від жінок часто очікується, що вони братимуть на себе більше доглядацьких обов'язків, окрім роботи, але це не визначається як проблема для рівноправної участі.

За спостереженнями СММ, місцеві громадські організації, органи місцевої влади, адміністрації і місцеві партійні осередки пропонують дедалі більшу кількість пов'язаних з гендерною тематикою посад, комітетів, навчальних програм та ініціатив. Кілька співрозмовників зазначили, що зростання зацікавленості з боку міжнародних організацій та доступність міжнародного фінансування через конфлікт сприяє проведенню цієї діяльності і надалі збільшуватиме частку жінок в політичному житті на місцевому рівні.

Перспективи

У той час як деякі респонденти висловили занепокоєння тим, що досягнення жінок в політичній діяльності на місцевому рівні досі залишаються непоміченими, а також зазначили недостатність впровадження політики гендерної рівності для вирішення більш системних проблем, як-от корупція, співрозмовники СММ у різних регіонах зазвичай підтримували тенденцію до збільшення участі жінок у політичній діяльності на місцевому рівні. Вони підкреслили, що жінкам більше довіряють в їхніх громадах, вони пропонують іншу точку зору та їх загалом вважають дисциплінованими, комунікабельними і відданими ідеї вирішення практичних питань і принесенню користі своїм виборцям. У той час як троє виборних посадовців висловилися песимістично щодо рівноправної участі чоловіків і жінок у майбутньому, більшість із 98 виборних посадовців заявили, що вони очікують, що дедалі більше жінок братимуть на себе політичну відповідальність.

(Мітинг, за яким спостерігала команда СММ біля будівлі Верховної Ради України, під час якого жінки виступали з вимогою внесення 50-відсоткової гендерної квоти в закони України про вибори, 6 вересня 2018 р.).

Військово-цивільні адміністрації

У зоні проведення операції Об'єднаних сил (ООС) СММ регулярно контактує з представниками військово-цивільних адміністрацій¹³. Станом на червень 2018 року лише одну з 18 військово-цивільних адміністрацій очолює жінка¹⁴. Недостатнє представництво жінок на посадах голів військово-цивільних адміністрацій, навіть на

¹³ Статус військово-цивільних адміністрацій (ВЦА) визначається законом «Про військово-цивільні адміністрації», прийнятим у лютому 2015 р. (доступний за посиланням: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/141-19>). Відповідно до цього закону військово-цивільні адміністрації (ВЦА) визначаються як тимчасові державні органи у селах, селищах, містах, районах та областях, що діють у складі Об'єднаного оперативного штабу Збройних Сил України. Утворення ВЦА відбувається (у разі потреби) за рішенням Президента України. Відповідно до Указу Президента України певні посади у ВЦА повинні займати військовослужбовці або співробітники правоохоронних органів, і вони також можуть займати деякі посади залежно від адміністративного поділу ВЦА.

¹⁴ Це передбачає військово-цивільну адміністрацію в Пікузах (Донецька область, 30 км на північний схід від Маріуполя).

рівні сіл, можна принаймні частково пов'язати з недостатнім представництвом жінок на найвищих посадах в секторі безпеки по всій Україні. Водночас, за спостереженнями СММ, у структурі персоналу таких адміністрацій, як правило, саме жінки становлять велику частку, якщо не переважну більшість^{xvi}. Співрозмовники з різних військово-цивільних адміністрацій (на рівні районів і сіл) звернули увагу спостерігачів на те, що брак чоловіків у їхніх громадах внаслідок конфлікту був однією з причин великої частки жінок на адміністративних посадах у цих адміністраціях.

4. Гендерний аспект щодо прийому, утримання та реінтеграції тих, хто проходить військову службу або перебуває у складі збройних формувань

Упродовж звітнього періоду під час проведення моніторингу безпекової ситуації Місія регулярно контактувала з представниками ЗСУ. У період між серединою червня і серединою серпня 2018 року спостерігачі поспілкувалися майже із сотнею військовослужбовців ЗСУ та/або ветеранів, зокрема з гендерних питань.

Упродовж звітнього періоду СММ також спостерігала за тим, як організовані збройні формування, і спостерігачі розмовляли з членами та колишніми членами збройних формувань (як чоловіками, так і жінками).

Комплектування особовим складом і продовження служби

В Україні чоловіки віком від 18 до 27 років можуть бути призвані у військову службу^{xvii}. Щодо військової служби за контрактом, то в процесі наймання чоловіків і жінок відбулися значні зміни. У тематичному звіті від 2015 року про Гендерні аспекти моніторингу СММ увага була зосереджена передусім на жінках у групах самооборони та добровольчих батальйонах, і було встановлено, що жінкам не дозволяється проходити військову службу в ЗСУ на посадах, де передбачається активна участь в бойових діях. Однак законодавчі зміни в 2016 та 2018 роках призвели до скасування цілої низки дискримінаційних положень, які здебільшого впливали на жінок¹⁵. Ці зміни призвели до того, що чимало посад, які раніше були закритими, тепер стали доступними для кандидатів-жінок, але водночас вони також торкнулися і положень, які по-різному застосовувалися до чоловіків і жінок, наприклад припинилася практика саме жінкам, а не чоловікам, давати можливість відмовлятися від певного роду навчань або позастройових нарядів.

Чимало жінок, які раніше служили в добровольчих батальйонах, тепер приєдналися до складу ЗСУ в рамках ширшого процесу інтеграції членів добровольчих батальйонів у державні структури. Спостерігачі декілька разів зустрічалися з такими жінками, деякі з котрих зазначили, що вони вже хотіли приєднатися до складу ЗСУ у 2014 році, але на той час їм не дозволили це зробити^{xviii}. Жінки, з якими зустрічалися співробітники Місії^{xix}, озвучили різноманітні міркування та приводи приєднання до ЗСУ, включаючи можливість для кар'єрного зростання, патріотизм, дитячі мрії щодо такого роду занять, прагнення та пошук нових складних випробувань, а також брак інших доступних можливостей знайти роботу¹⁶.

¹⁵ Співробітники Місії регулярно спостерігала за обговореннями у Верховній Раді України, які проводилися на цю тему, і стежила за виконанням нових положень.

¹⁶ Значна частка співрозмовників, чоловіків і жінок, зазначили, що на початку конфлікту (у 2014 і 2015 рр.) чоловіки та жінки більше керувалися «патріотичними», як вони самі визначали, мотивами, але тепер економічна мотивація дедалі частіше набуває значення під час добровільного обрання військової кар'єри.

У серпні 2018 р. жінка-офіцер Генерального штабу ЗСУ повідомила СММ про те, що також триває уніфікація критеріїв для чоловіків та жінок, які звільняються в запас, і підтвердила заяви, які були публічно виголошені вищим керівництвом про те, що кількість жінок, мобілізованих ЗСУ, суттєво зросла з 2016 року¹⁷. На зустрічах із представниками військових комісаріатів у кількох областях України співрозмовники також повідомляли СММ про те, що вони зауважили збільшення кількості жінок, які підписують контракт із ЗСУ, оскільки в 2016 році кандидатів-жінок почали допускати до посад^{xx}. Проте досі не розроблено спеціальної стратегії призову жінок, судячи з інформації, що надійшла від співрозмовників, які працюють в ЗСУ або Міністерстві оборони України.

Серед інших перешкод до рівного ставлення співрозмовниці іноді зазначали, що вони стикаються з іншим ставленням до них з боку чоловіків, що полягає або в надзвичайно високому рівні опіки, або в надто вимогливому ставленні до їхніх можливостей^{xxi}. Співрозмовники-чоловіки з ЗСУ справді постійно зауважували у розмові зі спостерігачами про те, що бойові позиції є «надто небезпечними» для жінок і що місцеві командири час від часу свідомо вирішують не відправляти жінок зі своїх підрозділів для виконання оперативних завдань, які вважаються небезпечними^{xxii}. Або, як прокоментували співрозмовники-чоловіки з ЗСУ у Львові, «ми намагаємося зробити все можливе, щоб не залучати жінок. Якщо у бою гине чоловік, то його товариші по службі можуть це прийняти. Але коли гине жінка — це деморалізує цілий батальйон».

Співробітники СММ зустрічалися з жінкою, яка спочатку служила в добровольчому батальйоні на сході України, а згодом приєдналася до складу ЗСУ. Вона зазначила, що брала участь у кількох бойових операціях, але офіційно була записана як «шивачка» через обмеження, які діяли в 2015 році щодо жінок. Співрозмовниця розповіла СММ, що вона удавала з себе чоловіка, зокрема носила балаклаву тощо, після того як її командир відмовився, за її словами, відправляти її на «передову». Співрозмовниця повідомила про те, що «дівчатам треба битися вдовічі завятіше за хлопців, лише для того, щоб їх вважали надійною частиною батальйону». Однак вона відмітила, що з 2016 року ситуація з рівноправним ставленням до жінок і чоловіків у ЗСУ покращується^{xxiii}.

Загалом і жінки, і чоловіки серед співрозмовників із ЗСУ зауважили, що наразі жінки і досі працюють переважно в медичній сфері, харчовому забезпеченні, кадровій службі і зв'язку або на адміністративних посадах, і вкрай мало з них посідають керівні посади^{xxiv}. Спостерігачі також отримали інформацію про кілька випадків, коли жінки були задіяні у виконанні оперативних завдань. Щодо продовження служби, чинні військовослужбовці ЗСУ, ветерани та постачальники послуг однаково зазначили, що жінки, на відміну від чоловіків, стикаються з потужнішим суспільним тиском, коли йдеться про те, щоб залишити службу в ЗСУ і створити сім'ю або займатися піклуванням про неї^{xxv}.

¹⁷ За словами співрозмовника, а також на основі інформації наданої пресі представниками вищої ланки керівництва в оборонному секторі, в 2016 році в ЗСУ служили 10 000 жінок, близько 20 000 у січні 2017 року (загалом 52 000 жінок, включаючи цивільні посади) і приблизно 25 000 у січні 2018 року (загалом 55 000 жінок, включаючи цивільні посади).

Непідконтрольні урядові райони

Щодо збройних формувань, Місія звернула увагу на те, що судячи з мови і текстів звернень, що використовуються на призовних плакатах для збройних формувань у непідконтрольних урядові районах Донецької області, вони спрямовані лише на чоловіків, і деякі напряду підкреслюють очікування щодо чоловіків і їхньої ролі як захисників і бійців. Наприклад, на одному з плакатів, який бачили принаймні у двох місцях, зображено жінку-снайпера з підписом: «Скільки ти ще ховатимешся за мою спиною?» На іншому плакаті написано: «Тато, колись тебе спитають: де ти був, коли плюндрували наше місто (...)?» Коли в розмові зі спостерігачами СММ заходила мова про причини приєднання до збройних формувань у непідконтрольних урядові районах Донецької області, молоді чоловіки, так само як і родичі членів збройних формувань, часто згадували економічну складову як головний фактор, який впливав на цей вибір чоловіків^{xxvi}.

СММ уточнювала повідомлення в соціальних мережах про те, що жінок звільняють від виконання оперативних завдань у збройних формуваннях у Донецькій області, і зауважила, що жінки в збройних формуваннях Донецької і Луганської області були зайняті переважно на допоміжних посадах за кількома винятками.

Реінтеграція

Протягом звітного періоду спостерігачі СММ зустрічалися з ветеранами АТО, ветеранськими організаціями, юристами, фахівцями з (фізичної) реабілітації, а також психологами, які працюють з ветеранами АТО у різних областях України. У багатьох областях, зокрема в Краматорську, Северодонецьку, Житомирі та Львові, співрозмовники розповіли СММ про низку послуг, що є доступними на місцевому рівні для ветеранів-жінок і чоловіків у підконтрольних урядові районах, як-от безкоштовна юридична допомога, громадський транспорт, земельні ділянки та знижки на оплату комунальних послуг^{xxvii}. Тоді як чимало ветеранів успішно реінтегрувалися в життя своїх громад, проблеми і досі існують і вони були озвучені під час зустрічей з СММ. Серед перешкод для реінтеграції ветеранів у цивільне життя неодноразово зазначалися такі причини, як безробіття та боротьба з посттравматичним стресовим розладом (ПТСР), депресія, прояви агресії та/або зловживання алкоголем^{xxviii}.

Щодо психологічної та психосоціальної підтримки, і ветерани, і постачальники послуг підкреслили важливість такого типу підтримки для ветеранів, однак зауважили, що в певних областях доступність такої допомоги обмежена і що через соціальну стигматизацію ветерани, особливо чоловіки, нерішуче звертаються за такою підтримкою^{xxix}. Як пояснив один психолог із Маріуполя: «Чоловіки соромляться звертатися за психологічною допомогою в Україні, оскільки це дорівнює визнанню того, що вони слабкі, а крім того, існує соціальна стигма, пов'язана зі зверненням до психолога»^{xxx}.

Інший постачальник послуг зауважив, що велика кількість демобілізованих жінок посідають посади у сфері медицини і мають кращий доступ до (психологічних) медичних послуг завдяки їхнім знанням у медицині та контактам^{xxxi}. Однак співрозмовники, що працюють з демобілізованими військовослужбовцями, зазначили, що ветерани-жінки стикаються зі специфічними проблемами з, як пояснив один співрозмовник, «поверненням до жіночого життя» після того, як вони під час служби були частиною дуже маскулітного середовища^{xxxii}. Ветерани АТО, як чоловіки, так і

жінки, повідомляли, що вони отримали користь від підтримки з боку своїх колег за принципом «рівний-рівному», але СММ встановила, що в деяких областях досі не існує місць зустрічі для ветеранів, які б функціонували без попереднього запису^{xxxiii}.

Ветерани АТО неодноразово зазначали, що їхнє законне право на додаткову відпустку насправді робить їх менш привабливими для роботодавців. Однак кілька співрозмовників зазначили, що чимало ветеранів-жінок як до початку АТО, так і під час участі в ній обіймали посади у сфері медицини та адміністративні посади, а тому змогли працевлаштуватися на схожих посадах після повернення. Визначено, що проблема безробіття особливо гостро позначається на чоловіках з огляду на їхню традиційну суспільну функцію годувальників і очікування, що вони забезпечуватимуть сім'ї засобами для існування^{xxxiv}. Люди з психологічними проблемами, зокрема з посттравматичним стресовим розладом, зазначили, що надзвичайно важко дістати стабільне працевлаштування. Зловживання алкоголем вважається механізмом адаптації, до якого удаються, зокрема чоловіки-ветерани, які борються з такими проблемами, як посттравматичний стресовий розлад^{xxxv}.

Кілька співрозмовників у непідконтрольних урядові районах повідомили СММ, що їм невідомо про будь-який механізм для надання допомоги та підтримки колишнім членам збройних формувань. Колишні члени збройних формувань розповідали СММ про те, з якими зусиллями вони забезпечують собі засоби для існування через різні перешкоди, як-от поранення внаслідок бойових дій^{xxxvi}.

5. Пов'язані з конфліктом тенденції щодо гендерно зумовленого насильства

Збройний конфлікт зазвичай призводить до обтяження та загострення ситуації з гендерно зумовленим насильством (ГЗН)¹⁸, зокрема з домашнім насильством. Не будучи фаховою організацією з питань ГЗН, Місія, відповідно до свого мандата, має завдання сприяти дотриманню прав людини та здійснювати моніторинг безпекової ситуації. За результатами бесід із начальниками обласних управлінь поліції та управлінь соціального захисту, департаментів із питань сім'ї, молоді та спорту і департаментів з охорони здоров'я, а також представниками громадських організацій і окремими співрозмовниками, СММ створила архів підтверджених і несистемних поодиноких спостережень, завдяки яким можна скласти картину впливу конфлікту на поширення та типи ГЗН, які трапляються в різних громадах по всій Україні. Відповідно до специфіки своєї діяльності, Місія може надавати довідкову інформацію співрозмовникам, які потребують допомоги, виходячи з інформації, отриманої із підгрупи з питань ГЗН¹⁹, хоча вона не надає систематичні послуги як організація.

Пов'язане з конфліктом сексуальне насильство та домагання

За словами очільників громадських організацій та груп із надання соціальних послуг, з якими спостерігачі СММ регулярно спілкуються, стигма навколо ГЗН і, зокрема,

¹⁸ Керівні вказівки Міжвідомчого постійного комітету з питань ГЗН у гуманітарному розумінні визначають гендерно зумовлене насильство як узагальнювальний термін на позначення будь-якої шкідливої дії, яку вчиняють проти волі людини і в основі якої лежать приписувані суспільством гендерні відмінності між чоловіками та жінками. Вони зазначають, що жінки та дівчата стають першими жертвами ГЗН. (<http://www.endvawnow.org/en/articles/1474-terminology-and-definitions.html>). ГЗН може набувати різних форм і включати сексуальне насильство, домашнє насильство, торгівлю людьми, примусовий/ранній шлюб і небезпечні традиції та звичаї.

¹⁹ Підгрупа з питань ГЗН, очолювана Фондом ООН у галузі народонаселення, встановлює механізми міжвідомчої та міжгалузевої координації та практичного застосування пов'язаних з ГЗН інтервенцій, сприяння збору, поширенню і аналізу актуальних даних та інформації. СММ брала участь у засіданнях підгрупи з питань ГЗН у Києві, Краматорську, Северодонецьку і Харкові.

навколо пов'язаного з конфліктом сексуального насильства залишається головним чинником відсутності надійних даних щодо цього явища^{xxxvii}. Жінки і чоловіки лише частково повідомляють про це посадовим особам, як-от поліцейським або працівникам у сфері охорони здоров'я, через цілу низку причин, зокрема через побоювання стигматизації або небажання ще більше нашкодити собі^{xxxviii}. Тому надзвичайно важко отримати реальну картину поширення ГЗН та його типів. Проте невелика кількість співрозмовників повідомляли про те, що вони були свідками або чули про випадки пов'язаного з конфліктом сексуального насильства у своїх громадах. Найчастіше такі випадки траплялися на ранньому етапі конфлікту (2014/2105 рр.)^{xxxix}. СММ не змогла перевірити ці іноді детальні повідомлення, але у деяких випадках за згодою співрозмовників вона передавала інформацію та/або запити про допомогу до інших організацій.

Протягом звітнього періоду СММ кілька разів отримувала повідомлення про випадки сексуальних домагань. В одному випадку співрозмовниця повідомила спостерігачам про те, що її переслідували два п'яні військовослужбовців у Донецькій області, які пропонували їй гроші за секс. Вона зауважила, що дуже боялася покинути місце свого перебування. СММ зв'язалася телефоном зі Спільним центром із контролю та координації (СЦКК) і через 30 хвилин прибули інші військовослужбовці, які забрали двох військовослужбовців, що були в стані алкогольного сп'яніння. Місцевий командир особисто вибачився перед жінкою за поведінку своїх підлеглих. У другому випадку жінка, яка проживала неподалік від блокпоста ЗСУ на сході України, повідомила СММ про те, що військовослужбовці погрожували їй згвалтуванням. Після того, як жінка повідомила про цю проблему СММ під час чергової зустрічі, вона, за її словами, повідомила про те, що відбувається, і командира блокпоста, додавши, що СММ тепер знає про це. Співробітники СММ також розмовляли з цим командиром. Пізніше жінка повідомила, що переслідування згодом припинилося. Подібний випадок стався у травні 2017 року в невідконтрольному урядові районі Донецької області, коли чоловік з автоматом налякав жінку-спостерігача з патруля СММ вимогами сексуального характеру і погрожував затримати патруль.

Небезпечні способи виживання

Медпрацівники, представники громадських організацій і міжнародних організацій, що працюють на сході України, а також місцеві жителі повідомляли СММ про те, що чимало вразливих жінок у населених пунктах та містах, розташованих поблизу лінії зіткнення, вдаються до пропозицій послуг, включаючи сексуального характеру, в обмін на їжу, алкоголь або гроші^{xl}. Деякі з цих жінок, за повідомленнями, наражаються на велику небезпеку під час відвідування блокпостів або населених пунктів біля лінії зіткнення, де перебувають військовослужбовці або члени збройних формувань, зокрема через те, що там не припиняються обстріли з легкого та важкого озброєння, особливо вночі. Кілька громадських організацій і медпрацівників, які працюють на сході України, озвучили спостерігачам свої занепокоєння щодо жінок, які змушені удаватися до небезпечних способів виживання, а також про те, що вони наражаються на більший ризик заразитися ВІЛ^{xli}.

Звіти з місць свідчать про те, що погіршення економічних умов, необхідність підтримувати когось із батьків або дитину та/або алкогольна залежність — є головними причинами, що спонукають жінок застосовувати небезпечні механізми пристосування^{xlii}. Наприклад, спостерігачі зустрічались з зареєстрованою жінкою-ВПО, яка через обстріли втекла зі свого рідного міста, але потім не змогла знайти

роботу в Маріуполі. Вона розповіла, що оскільки вона мала піклуватися про свою дочку та хвору матір, то за браком достатніх засобів для існування зрештою була змушена удатися до надання сексуальних послуг. Вона зауважила, що більшість її клієнтів — це військовослужбовці^{xliii}.

Конфлікт і поширеність домашнього насильства

Досі не створено централізованого для всієї України реєстру документальних даних щодо домашнього насильства. Однак на рівні областей відповідні соціальні управління та підрозділи поліції стежать за цими випадками. Більшість співрозмовників із різних областей повідомляли про збільшення кількості зареєстрованих випадків домашнього насильства у 2017 році супроти 2016 року. Однак наявні дані та результати аналізу не дозволяють зробити висновок щодо того, які змінні величини сприяли такому збільшенню, і також незрозуміло, чи це зумовлено збільшенням кількості випадків, про які повідомляється, чи збільшенням фактичної кількості злочинних інцидентів^{xliv}. Збільшення кількості випадків, про які повідомляється, та зареєстрованих випадків, за словами низки співрозмовників, частково пояснюється чинниками, не пов'язаними з конфліктом, як-от посилення законодавства, вплив інформаційно-ознайомчих заходів та виділення ресурсів на проведення навчальних курсів для представників поліції та соціальних працівників, які займаються такими випадками^{xlv}.

Співрозмовники також привернули увагу до пов'язаних із конфліктом тенденцій. ГО, медпрацівники, представники місцевих органів влади та правоохоронних органів часто розповідали СММ про те, що вони самі бачать зростання кількості випадків зловживання алкоголем та наркотиками серед населення, що постраждало від конфлікту, оскільки люди намагаються впоратися з наслідками конфлікту, а такі негативні адаптивні механізми призвели до збільшення рівня домашнього насильства^{xlvi}. Наприклад, соціальні працівники, громадські організації та працівники, які займаються питаннями роботи з ветеранами, висловили занепокоєння, наприклад, щодо випадків домашнього насильства, спричинених посттравматичним стресовим розладом серед ветеранів АТО^{xlvii}. Крім того, СММ отримала інформацію про кілька інцидентів домашнього насильства з застосуванням стрілецької зброї або іншого озброєння, зокрема гранат, які, ймовірно, були вивезені з зони конфлікту^{xlviii}.

У Львові в 2017 році СММ провела аналіз відповідей на опитувальники щодо ГЗН, які за координації Львівської школи суддів були розповсюджені серед 118 суддів та їхніх помічників у Львівській, Волинській, Рівненській, Івано-Франківській, Закарпатській, Житомирській, Київській, Полтавській та Дніпропетровській областях. 117 респондентів обговорювали своє розуміння домашнього насильства, зокрема і впливу конфлікту на цей тип насильства. За оцінкою майже половини респондентів (48 %), конфлікт негативно позначається на рівнях домашнього насильства в Україні. Один з респондентів пояснив: «На базі мого власного досвіду та після спілкування з учасниками АТО я можу запевнити вас, що конфлікт має великий вплив на домашнє насильство». Ще один респондент вважав конфлікт каталізатором взагалі підвищення кількості злочинів, у тому числі домашнього насильства, через суттєве поширення стрілецької зброї. Три респонденти додали, що конфлікт спричинив зростання рівня насильства не лише щодо жінок, але також і щодо дітей, а часом і чоловіків.

Щодо груп людей, які проживають у невідконтрольних урядові районах і стикаються з підвищеним ризиком ГЗН, навесні 2018 року СММ провела індивідуальні опитування з 16 жінками з-посеред внутрішньо переміщених осіб, які проживають у чотирьох різних центрах компактного проживання²⁰, розташованих у невідконтрольних урядові районах Донецької області. Шість з опитаних жінок знали щонайменше одну жертву домашнього насильства в їхньому центрі. У більшості випадків жертвою була жінка²¹. Високі рівні зловживання алкоголем серед ВПО, зокрема серед безробітних чоловіків та жінок, визначені основними причинами такого насильства. Одна жінка зауважила, що вона боїться залишати своїх найменших дітей самих, а тому не може працевлаштуватися. Ще одна жінка зазначила, що відтоді, як на її поверсі побилися три п'яні чоловіки, вона боїться за своїх двох дочок-підлітків і воліє не випускати їх з їхньої кімнати. Усі опитані жінки сказали, що вони не можуть виїхати з цього середовища, оскільки не мають грошей та роботи.

Доступ до послуг з підтримки

СММ змогла зафіксувати кілька тенденцій щодо наявних служб підтримки, доступних особам, які постраждали від ГЗН. Наприклад, мобільні підрозділи, засновані після виникнення конфлікту, надають послуги з підтримки жертвам ГЗН у кількох областях України, зокрема п'ять східних областей (за винятком районів, які не контролюються урядом), де конфлікт негативно позначився на доступі до послуг. Підрозділи можуть надавати психологічну, юридичну та медичну допомогу або послуги з перенаправлення звернень про допомогу. Кілька разів Місія переадресувала до них запитання та занепокоєння, висловлені громадами. Наприкінці листопада 2017 року СММ повідомили, що майже чверть жертв, які зверталися до мобільних підрозділів, були ВПО, а жінки становили 90% від усієї кількості жертв^{xlix}.

Місія неодноразово отримувала інформацію від співрозмовників про брак тимчасових притулків для осіб, які постраждали від ГЗН²². У жовтні 2017 року спостерігачі СММ зустрілися з представником обласних органів влади з питань соціальної допомоги в підконтрольних урядові районах Луганської області, який зазначив, що від початку конфлікту в контрольованих урядом районах Луганської області немає жодного безпечного притулку, який би працював²³. До конфлікту один притулок функціонував у Слов'яносербську (неконтрольований урядом, Луганська область). Місія отримала інформацію про те, що в невідконтрольних урядові районах Донецької області працює «Центр для жінок, які опинилися у скрутній життєвій ситуації», проте у грудні 2017 року закритися невеликий притулок для жертв домашнього насильства в місті Донецьку (невідконтрольні урядові райони)^{li}.

Нестача притулків для жінок, які нагально потребують захисту, залишається проблемою також і в інших частинах України. У Львові представник УСЗ повідомив СММ, що Центр соціальної та психологічної допомоги не може задовольнити потреб постраждалих, які живуть у сільській місцевості Львівської області²⁴. У деяких

²⁰ Ці центри зазвичай розміщені в студентських гуртожитках, в яких, окрім ВПО, можуть поселитися нужденні люди, особи, які раніше були затримані у зв'язку з конфліктом, але потім випущені в рамках обміну, а також колишні або чинні члени збройних формувань у невідконтрольних урядові районах Донецької області.

²¹ В одному випадку співрозмовник розповів про жертву, якою виявилася літня людина, а в іншому випадку жертвою стала дитина з інвалідністю.

²² Коли співробітників СММ запрошували відвідати безпечні притулки, Місія дотримувалася принципу «не нашкодити».

²³ СММ підтвердила цю інформацію через підгрупу з питань ГЗН (вересень 2017 р.).

²⁴ Співрозмовники неодноразово зазначали про недоступність у сільській місцевості послуг для постраждалих від ГЗН.

притулках існує вікова межа для дітей, які залишаються зі своїми матерями залежно від статі. Наприклад, у державному притулку в Києві граничний вік для хлопчиків становить 13 років, тоді як для дівчаток немає вікового обмеження^{lii}. У Херсоні та Івано-Франківську представники громадянського суспільства неодноразово підкресливали нестачу в їхніх областях притулків.

СММ також встановила, що протягом 2017 та 2018 років відкрито низку нових притулків. У лютому 2018 року СММ відвідала новий Центр соціальної та психологічної допомоги постраждалим від сексуального та гендерно зумовленого насильства в Слов'янську²⁵. Наприкінці 2017 року Місія відзначила, що в Маріуполі відкрито новий притулок. Крім того, в 2017 році відкрито новий притулок у Харкові.

Протягом 2018 року Місія разом із представниками поліції, соціальних служб та громадянського суспільства по всій Україні, за винятком непідконтрольних урядові районів, уточнювала інформацію про нещодавно ухвалені закони про запобігання та протидію гендерно зумовленому насильству, які остаточно набувають чинності в січні 2019 року²⁶. Співрозмовники, у тому числі з Дніпра, Одеси та Маріуполя, зауважили, що ухвала законів є позитивною подією, яка підсилює дієвість принципу зосередження на проблемах постраждалих та надає поліції більше можливостей ефективно реагувати на гендерно зумовлене насильство^{liii}. СММ зустрічалася з представниками центрів безкоштовної правової допомоги по всій Україні, де постраждали від домашнього насильства, відповідно до нового законодавства, тепер мають право на безкоштовну вторинну правову допомогу. Ці представники зазначили, що кілька жертв домашнього насильства вже звернулися по безкоштовну юридичну допомогу з моменту ухвалення нових законів^{liv}.

СММ використовувала ширшу мережу ОБСЄ і досвід інших польових місій для дослідження найкращих методів боротьби з гендерно зумовленим насильством у громадах, які пережили збройні конфлікти. Наприклад, Місія сприяла налагодженню зв'язку між координатором проекту «ПОЛІНА»²⁷ з Національною поліцією України і Місією ОБСЄ в Боснії і Герцеговині (БіГ). Проект «ПОЛІНА» має на меті посилити реагування на гендерно зумовлене насильство. Місія ОБСЄ в БіГ поділилася досвідом розробки бази даних та збору даних про випадки домашнього насильства на основі інформації, що надійшла від поліції, соціальних працівників, притулків та гарячих ліній екстреної допомоги. База даних із БіГ включає різноманітну інформацію про кривдників та жертв і базується на законодавчій базі, якою дуже зацікавилися українські співрозмовники і яка є цінною для національної мети з покращення процесу збору даних та аналізу щодо випадків домашнього насильства і реагування на нього.

²⁵ У ньому можуть розміститися до 6 жінок та дітей максимум на 1 місяць.

²⁶ Закон України «Про запобігання та боротьбу з домашнім насильством» (вже чинний); Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінально-процесуального кодексу України у зв'язку з ратифікацією Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» (остаточне набуття чинності в січні 2019 р).

²⁷ До складу команди проекту «ПОЛІНА» входять співробітники Національної поліції (районні поліцейські та інспектори ювенальної превенції), інспектори карного розшуку і патрульні поліцейські, яких іноді супроводжують співробітники соціальних служб. Вони ставлять собі за мету активізувати превентивні дії та спеціальні відповідні заходи реагування на випадки гендерно зумовленого насильства. Протягом звітного періоду спостерігачі СММ бачили початок пілотних проектів «ПОЛІНА» в Дарницькому районі Києва, Малиновському районі Одеси, Лівобережному районі Маріуполя та в Северодонецьку Луганської області. Як повідомляють, проект «ПОЛІНА» планується реалізувати по всій країні.

6. Пов'язані з конфліктом тенденції щодо торгівлі людьми

Торгівля людьми (ТЛ) є серйозним порушенням прав людини, і водночас конфлікт сприяє збільшенню вразливості до небезпеки торгівлі людьми в громадах через економічні труднощі, вимушене переміщення та ослаблення верховенства права та соціальної згуртованості^{lv}. СММ регулярно проводить зустрічі з низкою відповідних співрозмовників, як з урядових структур, так і з неурядових організацій, з метою проведення моніторингу пов'язаних з конфліктом ризиків та проблем у цій сфері.

Дані, надані як Національною поліцією, так і УСЗ, свідчать про те, що протягом звітного періоду суттєво зросла кількість випадків торгівлі людьми, що були зафіксовані органами влади (поліцією і відділом соціального захисту), і кількість осіб, яким надали офіційний соціальний статус²⁸ жертв ТЛ²⁹. Випадки, що надходять в систему через обласні УСЗ, як правило, включають більше випадків експлуатації праці, тоді як Національна поліція реєструє більше випадків сексуальної експлуатації^{lvi}. Низка урядових та неурядових співрозмовників повідомили СММ, що вони зауважили збільшення випадків торгівлі людьми з метою експлуатації їх праці, яка часто спрямована на чоловіків^{lvii}. Жінки становлять більшість зареєстрованих осіб, які постраждали від сексуальної експлуатації^{lviii}.

Співрозмовники визначили як пов'язані з конфліктом, так і непов'язані з конфліктом чинники, що стоять за таким збільшенням кількості зареєстрованих випадків. Щодо причин, непов'язаних з конфліктом, представники УСЗ і громадських організацій зауважили, що заходи з підвищення поінформованості та освітні інформаційно-просвітницькі заходи, що їх проводять органи влади та громадські організації в підконтрольних урядові районах, призвели до підвищення рівня обізнаності, і це, можливо, заохотило більшу кількість постраждалих розповісти про себе^{lix}. Вони також зазначили, що застосування Національного механізму звернення по допомогу для надання підтримки постраждалим і наявність фінансової допомоги постраждалим є факторами, які призвели до збільшення рівня фіксації випадків^{lx}. У той же час, за словами співрозмовників СММ, стигматизація та страх наслідків залишаються проблемою для постраждалих, які обмірковують можливість відгукнутися і звернутися по допомогу та правосуддя^{lxi}.

Щодо пов'язаних з конфліктом чинників співрозмовники-фахівці зазначали, що брак можливостей для працевлаштування та економічні труднощі внаслідок конфлікту на сході України збільшили незахищеність перед ТЛ, зокрема для ВПО, яким часто дуже важко знайти роботу і побудувати нові зв'язки для соціальної підтримки^{lxii}. Також кілька разів посилалися на ветеранів АТО, зокрема на ветеранів-чоловіків, які стикаються з проблемами реінтеграції в цивільне життя у своїх громадах і яким важко

²⁸ Особа, якій надано статус жертви ТЛ, також отримує доступ до безкоштовної інформаційної, психологічної, медичної та освітньої підтримки, а також до підтримки з пошуку роботи або перепідготовки. Цей статус також дає право на одержання одноразової виплати, еквівалентної трьом прожитковим мінімумам (близько 5200 грн).

²⁹ За оприлюдненими офіційними даними, МСП надало статус жертви ТЛ: у другій половині 2012 та 2013 роках — 54 особам; у 2014 році — 87 особам; у 2015 році — 83 особам; у 2016 році — 110 особам; у 2017 році — 198 особам; у першій половині 2018 року — 112 особам. У першій половині 2018 року Національна поліція зареєструвала 186 кримінальних правопорушень, пов'язаних із ТЛ. У 2017 році поліція зареєструвала 346 кримінальних правопорушень, пов'язаних із ТЛ, що втричі більше ніж у 2016 році (115 випадків). На основі звітів про результати виконання завдань і заходів Державної цільової соціальної програми протидії торгівлі людьми за 2013 рік (<https://www.msp.gov.ua/news/8220.html>), за 2014 рік (<https://www.msp.gov.ua/news/8423.html>), за 2015 рік (<http://www.msp.gov.ua/files/tl/d.doc>), за 2016 рік (<http://www.msp.gov.ua/files/tl/z2016.doc>), за 2017 рік (<http://www.msp.gov.ua/files/tl/z2017.doc>) і за першу половину 2018 р. (<http://www.msp.gov.ua/files/tl/zvit1-2018.doc>).

знайти або утримати роботу і які, у разі експлуатації, зрідка відкрито ідентифікуватимуть себе як жертв. Співрозмовники СММ у різних областях України, включаючи Одеську і непідконтрольні урядові райони Донецької області, вказували на незахищеність перед небезпекою торгівлі людьми дітей-сиріт та дітей-сиріт, офіційно не оформлених у дитячих будинках^{lxiii}.

Представники поліції та УСЗ у Львові, Рівному, Хмельницькому та Северодонецьку повідомили СММ про те, що органи влади цих областей надали офіційний статус жертви ТЛ жертвам експлуатації праці, яка, як повідомляється, мала місце в непідконтрольних урядових районах^{lxiv}. Це стосується переважно учасників АТО, затриманих у непідконтрольних урядових районах, але спостерігачі також отримали інформацію про одного громадянина з числа ВПО, який був офіційно визнаний згаданими органами жертвою торгівлі людьми і який постраждав від експлуатації праці в непідконтрольних урядових районах^{lxv}. Громадська організація з Краматорська повідомила СММ, що вони вкладають ресурси в підвищення рівня обізнаності, зокрема на КПВВ, розповсюджуючи брошури з інформацією для підвищення рівня поінформованості про ТЛ. Одним із висновків, який вони зробили під час розмов із цивільними, які перетинають КПВВ, є те, що чоловіки часто неохоче розповідають про порушення їх прав людини, включаючи експлуатацію праці.

СММ не побачила жодних ознак того, що в непідконтрольних урядових районах запроваджуються заходи з запобігання, протидії або розслідування випадків торгівлі людьми, і Місія і далі стикається з проблемами доступу, коли має намір поспілкуватися з людьми, яких потенційно може стосуватися ця проблема. У непідконтрольних урядових районах існує лише дуже обмежена кількість міжнародних і громадських організацій, яким дозволено там працювати, що дуже негативно впливає на механізми звернення по допомогу та надання послуг, які існували до початку конфлікту. Проте за допомогою індивідуальних бесід із ВПО, які живуть у центрах компактного проживання в непідконтрольних урядових районах, СММ визначила три припустимі типи осіб, які можуть стати жертвами торгівлі людьми з метою експлуатації їх праці. Це число — досить високе з огляду на вибірку опитаних людей (16) — підкреслює гостру вразливість тих, хто втратив свої будинки та засоби для існування внаслідок конфлікту^{lxvi}.

Окрім пов'язаних з конфліктом чинників, які підвищують небезпеку, та їхнього впливу на наявні послуги в непідконтрольних урядових районах, співрозмовники з поліції у Києві, Харкові та Дніпрі повідомили СММ, що конфлікт негативно вплинув на співробітництво між поліціями України та Російської Федерації щодо обміну інформацією про справи ТЛ та задіяні в них кримінальні мережі^{lxvii}. Це, як повідомляють, перешкоджало розслідуванню, оскільки Російська Федерація вважається однією з основних країн призначення, куди потрапляють жертви, найняті торговцями людьми в Україні^{lxviii}.

Матір-одиначка з населеного пункту в непідконтрольних урядових районах повідомила СММ, що вона жила у достатку, поки її будинок не постраждав внаслідок обстрілу 2016 року. У 2017 році, втративши надію виїхати з центру компактного проживання, де вона орендувала кімнату, вона відповіла на оголошення про сезонну роботу на збиранні яблук за кордоном. Через два дні вона і дві її подруги з того ж центру сіли на мікроавтобуси. Коли вона зустрілася зі своїм роботодавцем, їй сказали, що їй не виплатять гроші до закінчення тримісячного контракту. В неї

нібито конфіскували паспорт, щоб не дати їй покинути ферму. Незважаючи на те, що у телефонній розмові їй обіцяли гідні умови праці, вона працювала в середньому від 12 до 14 годин на день, сім днів на тиждень. Вона отримала менше обіцяної суми і їй ніколи не платили за понаднормовий час. В останній день, після того, як вона запізнилася на свій автобус назад в Україну, і була змушена провести ще одну ніч у бараках ферми, хтось викрав з її гаманця всі зароблені нею гроші. Щоб оплатити свою поїздку додому, вона продала свій телефон^{lxxix}.

7. Мітинги на підтримку гендерної рівності і спротив

СММ здійснювала моніторинг різних зібрань і мітингів у різних підконтрольних урядові районах України, які проводилися на підтримку гендерної рівності. Під час цих подій увагу часто було зосереджено на правах жінок та/або правах лесбійок, геїв, бісексуалів, трансгендерних людей, інтерсексуалів і квір-осіб (ЛГБТІК)^{lxxx}. Місія здійснювала моніторинг кількох маршів рівності, участь в яких, за спостереженнями, взяли від щонайменше 30 до 3500 осіб^{lxxxi}. СММ також спостерігала за кількома мітингами, які проходили під гаслами протидії гендерно зумовленому насильству, як-от мітинг у Києві, на якому закликали до ратифікації Україною Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами («Стамбульська Конвенція»)^{lxxxii}.

Співробітники Місії також бачили демонстрації протесту під час моніторингу таких масових зібрань та мітингів^{lxxxiii}. Часто учасники цих демонстрацій протесту висловлювали свою незгоду з ініціативами запровадження гендерної рівності, і частіше з заходами з підтримки захисту прав людини осіб зі спільноти ЛГБТІК. СММ зауважила, що особи, які беруть участь у таких контрдемонстраціях, належали до різних груп, здебільшого до радикальних груп та організацій, які заявляють, що їхньою головною метою є підтримка традиційних сімейних цінностей. Неодноразово СММ бачила, що члени радикальних груп залякують активістів, які виступають за гендерну рівність, застосовуючи насильство або погрожуючи його застосуванням.

Присутність правоохоронців

По всій Україні правоохоронні органи постійно присутні у великій кількості під час зібрань і мітингів, а також залучаються до діалогу з організаторами цих подій. Наприклад, у Києві під час Маршу рівності в червні 2018 року (близько 3500 учасників) команда СММ бачила, що там були присутні близько 5000 поліцейських та бійців Національної гвардії, які здійснювали перевірку кожної людини, яка проходила до відгородженої зони^{lxxxiv}. У Кривому Розі, ще один приклад, під час Кривбаського Прайду у липні 2018 року команда СММ бачила близько 600 поліцейських та приблизно 30 учасників прайду.

У більшості випадків поліція змогла захистити учасників маршів рівності, однак досі трапляються сутички та насильство, зокрема до та після цих заходів. Під час уточнення спостерігачами інформації про ці напади, активісти і поліція часто повідомляли, що інциденти реєструються та розслідуються як прояви «хуліганства» за статтею 296 Кримінального кодексу України замість того, щоб підпадати під кваліфікацію та переслідування як злочини на ґрунті ненависті^{lxxxv}.

Непідконтрольні урядові райони

У непідконтрольних урядові районах СММ не спостерігала таких мітингів за права жінок, гендерну рівність або права ЛГБТІК. Місія отримала інформацію про запровадження в непідконтрольних урядові районах заходів для обмеження діяльності громади ЛГБТІК. Окрім того, деякі співрозмовники зі спільноти ЛГБТІК у розмові з СММ підкреслили, що особи та організації ЛГБТІК або були змушені залишити непідконтрольні урядові райони, або мовчати про свою сексуальну орієнтацію^{lxxvi}. Це демонструє зменшення простору в непідконтрольних урядові районах для громадянського суспільства, зокрема для організацій, які підтримують гендерну рівність та права ЛГБТІК.

ЗАКЛЮЧНІ СПОСТЕРЕЖЕННЯ

Криза в Україні та навколо неї продовжує впливати на життя окремих людей, їхні сім'ї та суспільство в цілому по всій країні. Що стосується гендерних норм, то в цьому тематичному звіті СММ охопила цілу низку подій та змін.

У підконтрольних урядові районах, згідно зі звітами СММ, попри постійні виклики, спостерігаються позитивні перспективи щодо збільшення участі жінок у політичному житті серед місцевих виборних посадовців. Конфлікт також призвів до розширення можливостей для офіційного призову жінок в ЗСУ. Кількість мітингів та зібрань, які проводяться на підтримку гендерної рівності, а також число їх учасників зросло, незважаючи на періодичні залякування з боку більш радикально налаштованих груп.

Попри те, що жінки залишаються недостатньо представленими на вищому політичному рівні та на форумах із питань безпеки, вони і далі визначають порядок денний та уможливають проведення низки заходів на підвищення соціальної згуртованості на місцевому рівні по обидва боки лінії зіткнення. Гендерно зумовлене насильство та торгівля людьми залишаються складними для моніторингу та звітування явищами. Тим не менше, спостерігаються чіткі ознаки того, що цей конфлікт спричинив підвищення рівня поширеності, зокрема гендерно зумовленого насильства. За спостереженнями Місії, конфлікт мав негативний вплив на доступність послуг для осіб, які постраждали від ГЗН, навіть незважаючи на те, що для покращення ситуації в цьому напрямку в підконтрольних урядові районах втілюється ціла низка ініціатив. Результати спостережень СММ залишаються обмеженими з огляду на обмеження доступу до відповідних співрозмовників у непідконтрольних урядові районах Донецької та Луганської областей.

СММ і надалі активно впроваджуватиме комплексний гендерний підхід в усіх сферах діяльності Місії та рішуче налаштована наростити потенціал своїх спостерігачів загалом та своєї мережі координаторів з гендерних питань зокрема. СММ продовжуватиме вдосконалювати свої робочі процедури щодо впровадження комплексного гендерного підходу в усіх сферах своєї діяльності, у тому числі шляхом реалізації ПДГР. Місія планує і далі вивчати шляхи, якими вона може сприяти налагодженню діалогу на підтримку взаємодії та злагодженості між діяльністю жінок на місцях та діалогами на високому рівні і мирними переговорами.

ⁱ Зустрічі в Золотоноші, включаючи членів органів місцевого самоврядування (рад) і «Школи рівних можливостей», серпень 2017 р.

ⁱⁱ Понад 70 зустрічей, проведених з приводу (потенційної розробки) Регіональних планів дій із виконання Резолюції Ради Безпеки ООН № 1325 у підконтрольних урядові районах України із залученням співрозмовників з підконтрольних і непідконтрольних урядові районів у Закарпатській, Чернівецькій, Черкаській, Чернігівській, Івано-Франківській, Херсонській, Одеській, Луганській, Донецькій, Харківській, Дніпропетровській, Запорізькій, Житомирській, Полтавській, Львівській, Рівненській, Тернопільській, Миколаївській і Кіровоградській областях.

ⁱⁱⁱ У період між 28 липня і 24 серпня 2017 року було проведено кілька зустрічей у Донецькій області (підконтрольні урядові райони) з представниками органів місцевої влади та громадських організацій із питань адаптації Резолюції РБ ООН № 1325.

^{iv} Див. <https://www.osce.org/secretariat/357361> (прес-реліз).

^v Включає зустрічі з таким жінками: членом політичної партії, м. Полтава, 12 червня 2018 р.; з членом облради, м. Хмельницький, 13 червня 2018 р.; Чернігівський жіночий конгрес, м. Чернігів, 4 липня 2018 р.

^{vi} Зокрема зустріч у Мар'їнці і Краматорську в травні 2018 р., а також зустріч в Києві в червні 2018 р.

- ^{vii} Включає запит, наданий представникам СММ 29 березня 2018 р.
- ^{viii} Кілька зустрічей з групою жінок, які очолили ініціативу в Луганській області в червні та липні 2017 р. і подальші чергові зустрічі в травні 2018 р.
- ^{ix} Щотижневий звіт СММ 26/2018, 3 липня 2018 р.
- ^x Зустріч з представником громадської організації в Луганській області (підконтрольні урядові райони), м. Северодонецьк, 6 березня 2017 р.; обговорення в Київському жіночому центрі, зокрема за участі жінок – вимушених переселенок, 24 квітня 2017 р.; моніторинг зустрічі у форматі круглого столу з українськими жінками за сприяння міжнародної громадської організації (Міжнародна жіноча ліга за мир та свободу), м. Київ, 16 червня 2017 р.; ініціатива з налагодження діалогу в малому масштабі з Центром із питань сім'ї та жінок Шевченківського району (м. Київ), з представниками громадської організації і ВПО, 27 вересня 2017 р.; зустріч з міжнародною громадською організацією, м. Київ, 3 серпня 2018 р.; це питання також було порушене учасниками ОБСЄ-Cafés на тему «Жінки. Мир. Безпека» у різних областях України.
- ^{xi} Зустріч із представником громадської організації в Луганській області (підконтрольні урядові райони), м. Северодонецьк, 6 березня 2017 р.; зустрічі зі співрозмовниками, які налагоджували та/або мають намір налагодити діалоги через лінію зіткнення в червні 2017 р.
- ^{xii} Прес-конференція двох представниць громадської організації та голови парламентського комітету з закордонних справ на тему «Жінки. Мир. Безпека» в Українському кризовому медіа-центрі, 12 січня 2017 р.
- ^{xiii} Наприклад, див.: Центральна виборча комісія (2015 рік): Гендерний моніторинг на місцевих виборах в Україні: <http://www.cvu.org.ua/eng/nodes/view/type:news/slug:2015%D0%BF%D0%BF%D0%BF%D0%BF%D0%BF> (останнє відвідування: 1 вересня 2018 р.).
- ^{xiv} Див. Щоденний звіт СММ ОБСЄ станом на 6 вересня, доступний за посиланням: <https://www.osce.org/uk/special-monitoring-mission-to-ukraine/393062>.
- ^{xv} Зустрічі відбулися в Черкаській, Чернігівській, Чернівецькій, Дніпропетровській, Донецькій, Івано-Франківській, Харківській, Хмельницькій, Кіровоградській, Київській, Луганській, Львівській, Одеській, Полтавській, Сумській, Тернопільській, Закарпатській, Запорізькій і Житомирській областях.
- ^{xvi} СММ регулярно проводить зустрічі з представниками ВЦА, зокрема, наприклад, з представниками та співробітниками Торецької, Новотошківської, Селезнівської, Трьохізбенської і Попаснянської ВЦА.
- ^{xvii} Закон «Про військовий обов'язок і військову службу» доступний за посиланням: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12>. У ст. 15 зазначено: «На строкову військову службу призиваються придатні для цього за станом здоров'я громадяни України чоловічої статі, яким до дня відправлення у військові частини виповнилося 18 років, та старші особи, які не досягли 27-річного віку і не мають права на звільнення або відстрочку від призову на строкову військову службу».
- ^{xviii} Це включає бесіди в період з вересня 2017 року до вересня 2018 року з колишніми добровольцями, які тепер служать у складі ЗСУ в Донецькій та Луганській областях.
- ^{xix} Бесіди з приблизно 30 жінками-військовослужбовцями ЗСУ в 2018 році, включаючи в Луганській, Донецькій, Львівській та Івано-Франківській областях.
- ^{xx} Це включає зустріч із представниками Івано-Франківського обласного військового комісаріату, 25 липня 2018 р.; зустріч із представниками Житомирського обласного військового комісаріату, 19 серпня 2018 р.; зустріч із представниками Дніпропетровського військового комісаріату, 21 серпня 2018 р.; зустріч із представниками Запорізького військового комісаріату, 21 серпня 2018 р.
- ^{xxi} За результатами кількох бесід із жінками-військовослужбовцями ЗСУ у період із вересня 2017 року до вересня 2018 року, у тому числі в Івано-Франківську, Бахмуті, Маріуполі і Дніпрі.
- ^{xxii} Зустрічі з учасниками та ветеранами АТО/ООС, у тому числі у Львові, Щасті, Великій Новосілці і Покровську, протягом липня і серпня 2018 р.
- ^{xxiii} Жінка, колишній член добровольчого батальйону «Айдар», Івано-Франківська область, 5 серпня 2018 р.
- ^{xxiv} Низка зустрічей, зокрема зустрічей із відділом надання допомоги ветеранам АТО, Івано-Франківськ, 20 червня 2018 р.; зустріч із ветеранами АТО в Любомільському районі, 15 липня 2018 р.; розмова з жінкою-військовослужбовцем ЗСУ у Великій Новосілці, 14 липня 2018 р.; зустріч із військовослужбовцями ЗСУ в центрі підтримки військовослужбовців при Одеському залізничному вокзалі, 25 липня 2018 р.; зустріч із представниками Івано-Франківського обласного військового комісаріату, 25 липня 2018 р.; розмова з жінкою-офіцером, м. Ужгород, 8 серпня 2018 р.; зустріч із представниками військового комісаріату міста Києва, 22 серпня 2018 р.
- ^{xxv} Зустрічі з жінкою-військовослужбовцем ЗСУ, м. Северодонецьк, 26 червня 2018 р.; зустріч із представниками громадської організації, що працюють з (колишніми) добровольцями, 27 лютого 2018 р.
- ^{xxvi} Включає бесіди в період між січнем і серпня 2018 року в дев'яти різних містах і селах у непідконтрольних урядові районах Донецької області.
- ^{xxvii} Зустрічі з ветеранами, ветеранськими організаціями і управліннями соціального захисту, зокрема у Дніпропетровській, Львівській, Харківській та Луганській областях протягом 2017 року і до кінця вересня 2018 р.
- ^{xxviii} Зустрічі з чинними військовослужбовцями ЗСУ, ветеранами, ветеранськими організаціями, представниками реабілітаційних центрів і громадських організацій, що надають підтримку ветеранам, зокрема в Луганській, Львівській і Волинській областях, протягом періоду з 3 липня до 7 серпня 2018 р.
- ^{xxix} Зустрічі з ветеранами, фахівцями з реабілітації, психологами, а також представниками громадянського суспільства, що працюють з ветеранами, зокрема в Рубіжному, Львові, Шацькому районі, Арцизі, Кіровограді і Маріуполі, у період із 3 липня до 31 серпня 2018 р.
- ^{xxx} Зустрічі в центрі надання допомоги ветеранам у Маріуполі, 9 серпня 2018 р.
- ^{xxxi} Зустріч із представниками реабілітаційного центру для ветеранів у Луганській області, 3 липня 2018 р.

^{xxxii} Зустрічі з фахівцем-реабілітологом зі Львова, 16 липня 2018 р.; головою ветеранської організації в Києві, 24 липня 2018 р.

^{xxxiii} Зустрічі з військовослужбовцями ЗСУ та ветеранами (включаючи тих, які надають послуги з реабілітації) у Львівській та Волинській областях протягом липня 2018 р.

^{xxxiv} Зустріч із ветеранами-чоловіками в реабілітаційному центрі в Харкові, 4 липня 2018 р.

^{xxxv} Зустрічі з психологами, фахівцями-реабілітологами (зокрема з головою реабілітаційного центру) у Чернівецькій та Львівській областях, липень-серпень 2018 р.

^{xxxvi} Бесіди з колишніми членами збройних формувань у кількох місцях у невідконтрольних урядові районах Донецької області, червень-серпень 2018 р.

^{xxxvii} Низка зустрічей, зокрема зустріч у форматі круглого столу з громадською організацією (27 лютого 2017 р.) і зустріч у Києві з міжнародною організацією (18 липня 2017 р.).

^{xxxviii} За результатами зустрічей із фахівцями з громадських організацій і Управління соціального захисту (УСЗ) у Донецькій, Херсонській, Київській і Одеській областях, 31 січня — 7 серпня 2018 р.

^{xxxix} Низка зустрічей, включаючи зустрічі з цивільними особами, які постраждали від конфлікту, журналістом і представниками громадських організацій в Донецькій, Харківській та Одеській областях, вересень 2017 — червень 2018 р.

^{xl} Зустрічі зі співробітниками районних державних адміністрацій, медпрацівниками, представниками місцевих та міжнародних громадських організацій та цивільними особами, які постраждали від конфлікту в Донецькій та Луганській областях, березень-серпень 2018 р.

^{xli} Низка зустрічей, зокрема з медпрацівником, який бере участь у реалізації програм проти ВІЛ та роботі громадської організації, що працює з ВІЛ-позитивними людьми в Луганській, Донецькій та Київській областях, липень 2017 – серпень 2018 рр.

^{xlii} Зустрічі у Донецькій області, зокрема з медпрацівником (6 квітня 2018 р.), представником районної державної адміністрації (11 квітня 2018 р.), жінкою-переселенкою (26 червня 2018 р.) і місцевою громадською організацією (8 серпня 2018 р.).

^{xliii} Зустріч із жінкою ВПО в Маріуполі, 26 червня 2018 р.

^{xliv} Включає дані, які надійшли, наприклад, з управління соціального захисту Львівської, Волинської та Луганської областей. СММ спостерігала за прес-конференцією на тему «Небезпека зриву ратифікації Стамбульської конвенції з боротьби з домашнім насильством щодо жінок та дітей», на якій учасники обговорювали зростання кількості пов'язаних з ДН звернень на гарячу лінію ГО «Ла Страда», м. Київ, 11 березня 2017 р.

^{xlv} За результатами зустрічей із представниками управління соціального захисту та департаменту з питань сім'ї, молоді та спорту, Національної поліції, які працюють в рамках проекту «ПОЛІНА», у тому числі в Донецькій, Луганській, Львівській та Херсонській областях, січень 2017 — березень 2018 рр.

^{xlvi} За результатами зустрічей зі співробітниками Національної поліції (зокрема з тими, хто працює в проекті «ПОЛІНА»), управлінні соціального захисту, психологом мобільного підрозділу та представником Центру психологічної підтримки, у тому числі в Донецькій, Херсонській, Хмельницькій, Луганській та Львівській областях, березень 2017 – квітень 2018 рр.

^{xlvii} Низка зустрічей, зокрема з представниками управлінні соціального захисту та департаменту з питань сім'ї, молоді та спорту у Львівській, Рівненській та Волинській областях, співрозмовниками з громадських організацій та поліції в Одеській, Дніпропетровській та Херсонській областях, січень 2017 — червень 2018 рр. СММ спостерігала за презентацією ГО «Ла Страда» під час обговорення, організованого Фондом ООН у галузі народонаселення, 28 березня 2017 р.

^{xlviii} Наприклад, СММ уточнювала інформацію про справу однієї жінки, яка перебувала на лікуванні в лікарні через інцидент із гранатою, який стався у неї вдома, Донецька область (для отримання детальної інформації див. Щоденний звіт СММ від 29 липня 2017 року: <https://www.osce.org/uk/special-monitoring-mission-to-ukraine/333216>). У поліції спостерігачам розповіли про дзвінок від жителяки Сумської області, яка стверджувала, що під час домашньої сварки її чоловік погрожував їй зброєю. Поліція конфіскувала в чоловіка короткоствольну гвинтівку та три боеприпаси (15 квітня 2018 р.). Крім цього, представники поліції в Херсонській області поінформували Місію про збільшення кількості випадків ДН у сім'ях ветеранів, у тому числі з застосуванням зброї (25 травня 2018 р.). Подібні проблеми були озвучені співрозмовникам у Чернівцях.

^{xlix} Зустріч із представниками «Української фундації громадського здоров'я», 24 листопада 2017 р.

^l За результатами зустрічей із представниками обласної державної адміністрації (24 жовтня 2017 р.) та управління соціального захисту (27 жовтня 2017 р.) у Луганській області.

^{li} Зустрічі зі співрозмовником, який надає допомогу особам, які постраждали від ІЗН у невідконтрольних урядові районах Донецької області, 31 січня 2018 р. та 9 лютого 2018 р.

^{lii} Зустріч із представниками київського центру роботи з жінками, 18 січня 2018 р.

^{liii} Зустрічі в Дніпрі, Одесі і Маріуполі в січні-лютому 2018 р.

^{liiv} Зустріч із Координаційним центром з надання юридичної допомоги, м. Київ, лютий 2018 р.

^{lv} План дій ОБСЄ з протидії торгівлі людьми (2005 р.), Рішення № 557/Ред., 2005 (про невирішені ситуації під час та після конфлікту); МОМ заявляє про План реагування на кризу в Україні 2017 року, 8 березня 2017 р., доступний за посиланням: http://iom.org.ua/sites/default/files/iom_ukraine_2017_crisis_response_plan_final.pdf.

^{lvi} Зустрічі зі співробітниками поліції та представниками управлінні соціального захисту у Львівській області (3 січня 2017 р.), Луганській області (25 січня 2018 р.), Запорізькій області (18 січня 2018 р.), Донецькій області (8 лютого 2018 і 24 липня 2018 рр.), Чернівецькій області (27 лютого 2018 та 19 квітня 2018 рр.), Одеській області (4 травня

2018 р.), Миколаївській області (16 травня 2018 р.), Івано-Франківській області (31 травня 2018 р.), Київській області (19 липня 2018 р.).

^{lvi} Низка зустрічей із співрозмовниками з департаментів боротьби зі злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми (ДБЗПТЛ) Національної поліції, зокрема в Дніпропетровській області (3 липня 2017 р.) та Одеській області (4 липня 2018 р.). СММ також сприяла налагодженню діалогу з питань ПТЛ (включаючи обговорення з Управлінням соціального захисту, громадськими організаціями та МОМ), м. Северодонецьк, 25 липня 2018 р.

^{lvii} Низка зустрічей, зокрема зі співрозмовниками з ДБЗПТЛ Національної поліції в Херсонській області (3 лютого 2017 і 25 травня 2018 рр.), Дніпропетровській області (3 липня 2017 р.), Миколаївській області (23 травня 2018 р.) та з представниками громадської організації, яка працює з постраждалими від ТЛ в Одеській області (4 квітня 2018 р.).

^{lviii} За результатами зустрічей СММ з поліцією, Управлінням соціального захисту та громадськими організаціями в Чернівецькій, Івано-Франківській та Львівській областях (30 травня — 2 червня 2018 рр.), діалогів із питань ПТЛ, проведенню яких Місія сприяла в Краматорську (8 червня 2018 р.) та Северодонецьку (25 липня 2018 р.) за участі представників Управління соціального захисту та громадських організацій, а також проведений Місією моніторинг під час зустрічі у форматі круглого столу з нагоди Дня ПТЛ у Харкові за участю поліції, Управління соціального захисту та громадських організацій (30 липня 2018 р.).

^{lix} За результатами зустрічей СММ з поліцією, Управлінням соціального захисту та громадськими організаціями в Чернівецькій, Івано-Франківській та Львівській областях (30 травня — 2 червня 2018 рр.), діалогів із питань ПТЛ, проведенню яких Місія сприяла в Краматорську (8 червня 2018 р.) та Северодонецьку (25 липня 2018 р.) за участі представників Управління соціального захисту та громадських організацій.

^{lx} Зустріч із співрозмовниками з громадської організації у Київській області (25 січня 2017 р.) та поліції Волинської області (27 січня 2017 р.), Харківської області (27 лютого 2018 р.), Херсонської області (25 травня 2018 р.), а також проведений Місією моніторинг зустрічі у форматі круглого столу з нагоди Дня ПТЛ у Харкові за участю поліції, Управління соціального захисту та громадських організацій (30 липня 2018 р.).

^{lxi} Зустрічі СММ з поліцією та громадськими організаціями в Маріуполі в рамках візиту Спеціального представника ОБСЄ, 5 липня 2017 р.; зустрічі СММ з представниками обласної державної адміністрації, включаючи представників УСЗ, поліції та громадських організацій у Чернівцях, Львові та Івано-Франківську в контексті візиту Спеціального представника ОБСЄ, 30 травня — 2 червня 2018 рр.; круглий стіл із питань ПТЛ, який був проведений за сприяння СММ (за участю громадських організацій і УСЗ) у Краматорську, 8 червня 2018 р.; низка бесід, зокрема з особами, які проживають у центрах компактного проживання у невідконтрольних урядові районах Донецької області; зустрічі з представниками управлінь соціального захисту в Донецькій області (липень 2018 р.). Щодо ВПО, яких визнано жертвами ТЛ: зустрічі, включаючи зі співробітниками Національної поліції у Львівській області (3 січня 2017 р.) і Дніпропетровській області (7 березня 2017 р.), двома громадськими організаціями у Волинській області (30 березня 2017 р.), міжнародною громадською організацією в Одеській області (27 березня 2018 р.) та співробітниками УСЗ у Харківській області (20 червня 2018 р.).

^{lxii} Низка зустрічей, зокрема зі співрозмовниками з громадської організації в Одеській області (27 березня 2018 р.) і Луганській області (11 березня 2018 р.), 3 притулків обласного значення (31 березня 2018 р.) і з представниками Національної поліції в Донецькій області (14 травня 2018 р.).

^{lxiii} Низка зустрічей, зокрема з представниками Управління соціального захисту та ДБЗПТЛ Національної поліції у Луганській області (11 травня 2018 р.); представниками Управління соціального захисту у Львівській та Рівненській областях (кілька зустрічей з квітня по червень 2018 р.); а також за результатами зустрічей з ОДА у Львові, Івано-Франківську та Чернівцях під час візиту Спеціального представника ОБСЄ з питань протидії торгівлі людьми (30 травня — 2 червня 2018 рр.).

^{lxiv} Зустріч із представником Управління соціального захисту у Львівській області (5 березня 2018 р.).

^{lxv} Поглиблені опитування з 16 жінками-переселенками, які проживають у невідконтрольних урядові районах Донецької області, весна 2018 р.

^{lxvi} Низка зустрічей, зокрема з представниками Національної поліції у Дніпропетровській області (17 січня 2018 і 5 березня 2018 рр.), Київській області (12 квітня 2018 р.) і Херсонській області (23 травня 2018 р.).

^{lxvii} Зустрічі зі співробітниками поліції у Дніпропетровській області (5 березня 2018 р.) та МОМ у Луганській області (25 липня 2018 р.), де МОМ передала Місії свою статистику щодо ПТЛ в Україні за червень 2018 р. (доступна за посиланням: <http://www.iom.org.ua/en/countering-human-trafficking>).

^{lxviii} Поглиблене опитування імовірної жертви ТЛ у невідконтрольних урядові районах Донецької області, 29 червня 2018 р.

^{lxix} Детальніше див.: Щоденний звіт СММ станом на 8 березня 2017 р.: <https://www.osce.org/uk/ukraine-smm/304056>; Щоденний звіт СММ станом на 18 червня 2017 р.: <https://www.osce.org/uk/special-monitoring-mission-to-ukraine/324051>; Щоденний звіт СММ станом на 8 березня 2018 р.: <https://www.osce.org/uk/special-monitoring-mission-to-ukraine/374932>; Щоденний звіт СММ станом на 14 березня 2018 р.: <https://www.osce.org/uk/special-monitoring-mission-to-ukraine/375475>; Щоденний звіт СММ станом на 11 травня 2018 р.: <https://www.osce.org/uk/special-monitoring-mission-to-ukraine/380977>; Щоденний звіт СММ станом на 21 травня 2018 р.: <https://www.osce.org/uk/special-monitoring-mission-to-ukraine/382288>; Щоденний звіт СММ станом на 17 червня 2018 р.: <https://www.osce.org/uk/special-monitoring-mission-to-ukraine/384963>; Щоденний звіт СММ станом на 21 червня 2018 р.: <https://www.osce.org/uk/special-monitoring-mission-to-ukraine/385620>; Щоденний звіт СММ станом на 22 червня 2018 р.: <https://www.osce.org/uk/special-monitoring-mission-to-ukraine/385650>; Щоденний звіт СММ станом на 26 липня 2018 р.: <https://www.osce.org/uk/special-monitoring-mission-to-ukraine/389276>; Щоденний звіт СММ станом на 19 серпня 2018 р.: <https://www.osce.org/uk/special-monitoring-mission-to-ukraine/391058>.

^{lxxi} Див. Щоденний звіт СММ від 22 липня 2018 р.: <https://www.osce.org/uk/special-monitoring-mission-to-ukraine/388841>; Щоденний звіт СММ станом на 17 червня 2018 р.: <https://www.osce.org/uk/special-monitoring-mission-to-ukraine/384963>

^{lxxii} 21 вересня 2017 року мітинг біля Міністерства закордонних справ України, проведений активістками за права жінок щодо необхідності ратифікації Стамбульської конвенції в Україні. 29 вересня Місія спостерігала за акцією протесту проти Стамбульської конвенції, де демонстранти тримали такі гасла, як «Зупини гендер».

^{lxxiii} Детальніше див.: Щоденний звіт СММ станом на 8 березня 2017 р.: <https://www.osce.org/uk/ukraine-smm/304056>; Щоденний звіт СММ станом на 18 червня 2017 р.: <https://www.osce.org/uk/special-monitoring-mission-to-ukraine/324051>; Щоденний звіт СММ станом на 8 березня 2018 р.: <https://www.osce.org/uk/special-monitoring-mission-to-ukraine/374932>; Щоденний звіт СММ станом на 14 березня 2018 р.: <https://www.osce.org/uk/special-monitoring-mission-to-ukraine/375475>; Щоденний звіт СММ станом на 11 травня 2018 р.: <https://www.osce.org/uk/special-monitoring-mission-to-ukraine/380977>; Щоденний звіт СММ станом на 21 травня 2018 р.: <https://www.osce.org/uk/special-monitoring-mission-to-ukraine/382288>; Щоденний звіт СММ станом на 17 червня 2018 р.: <https://www.osce.org/uk/special-monitoring-mission-to-ukraine/384963>; Щоденний звіт СММ станом на 21 червня 2018 р.: <https://www.osce.org/uk/special-monitoring-mission-to-ukraine/385620>; Щоденний звіт СММ станом на 22 червня 2018 р.: <https://www.osce.org/uk/special-monitoring-mission-to-ukraine/385650>; Щоденний звіт СММ станом на 26 липня 2018 р.: <https://www.osce.org/uk/special-monitoring-mission-to-ukraine/389276>; Щоденний звіт СММ станом на 19 серпня 2018 р.: <https://www.osce.org/uk/special-monitoring-mission-to-ukraine/391058>.

^{lxxiv} Детальніше див.: Див. Щоденний звіт СММ станом на 17 червня 2018 року: <https://www.osce.org/uk/special-monitoring-mission-to-ukraine/384963>

^{lxxv} Наприклад, 24 жовтня 2017 року Місія уточнювала подальший розвиток подій з організаторами Фестивалю рівності у Запоріжжі, під час якого учасники контрдемонстрації напали на двох жінок. СММ дізналася, що поліція почала розслідування за статтею 296 «Хуліганство». У липні 2018 року в Харкові був зруйнований центр спільноти ЛГБТК, були розтрошені меблі; поліція повідомила СММ про відкриття провадження за статтею 296 «Хуліганство». Так само 22 серпня 2018 року поліція повідомила СММ, що розслідування нападу на арт-платформу «ТЮ» проводиться за статтею 296 «Хуліганство».

^{lxxvi} Зустрічі з представниками громадських організацій ЛГБТК у Києві (13 лютого 2018 р.) та Одесі (27 лютого 2018 р.); членом спільноти ЛГБТК у невідконтрольних урядові районах (20 лютого 2018 р.).